

hagyomány őrzői és a modernnek szenvedélyes küzdelmét irodalmon kívüli tényezők, világnézet-i szempontok is befolyásolták. A hagyománytisztelők meglehetősen gyér példára hivatkoztak, hiszen Andor József, Domonkos István vagy Kincs István lekerekített elbeszélései nem tartoztak az első vonalba, ráadásul az elfogulatlan értékelő tevékenységet megnehezítette a katolikus irodalom fogalmának tisztázatlan volta is. Ebben a helyzetben növekedett meg Gárdonyi műveinek becse az egyik oldalon — az Életben mindegyik akkoriban írt regényéről méltányló bírálatokat olvashatunk, Sík Sándor még a húszas évek végén is nagy elismeréssel elemezte pályáját —, s lett a meghaladottnak mondott, megújulásra képtelen író példája a másikon. Részben ennek a lekezelő vélekedésnek lett a következménye, hogy az „ifjúsági író” címkéjét ragasztották rá.

Alkotó művészetének egyik kevésbé ismert tartományát ismerhetjük meg az *Evangeliumi álmok* című elbeszélés- és legendagyűjteményéből, amelyet Kindelmann Győző szerkesztett, s látót el kitérítő utószóval. (Hogy mennyire tisztázatlanok voltak az irodalom és az erkölcs kapcsolatai, jól mutatja, hogy az író pap barátja elszörnyedt, amikor az egyik legendát megmutatta neki, s lebeszélte azok kiadásáról. Mai szemmel már semmi kivetnivalót nem találunk bennük, inkább megejteneink kedvességükkel.)

Mi az, amit ma is Gárdonyi nem fakuló értékének tekintünk? Mindenekelőtt azt a törekvést, hogy a jóság és a szeretet írója volt. Sík Sándor figyelmeztet arra, hogy a rajongva fogadott modern regények hősei majdnem mindig sebzett, deformált lelkűek, mintha ez volna a világ rendje. Gárdonyinál nincs így, s ez is lehet a magyarázata, hogy kivetették az irodalmi kánonból, noha az általa ideálisnak mutatott emberi magatartásformák nagyon is hiányoznak manapság.

Feltétlenül említést érdemel az író stílusa. Józsi elöadasmódja annak bizonyítéka, hogy a hétköznapi nyelv is irodalmivá nemesedhet, ha használói hitelesek. Néha-néha archaizál, de ezzel inkább azt érzékelteti, hogy az általa megformált legendák akár népmesék is lehetnének, és századról századra hagyományozódnak, mint a néplélek és a népi gondolkodásmód hitelt való átjártságának bizonyítékai.

Gárdonyi hitével, kereszténységével sokszor foglalkoztak méltatói. Szigorú értelemben véve kereső ember volt. Lelkének bizonyosság utáni vágyát úgy elégítette ki, hogy különféle irányokba tájékozódott. Ám mindeközben hívó maradt, s ezek a legendák és elbeszélések is azt bizonyítják, hogy egy magasabb rendező akarat létezését tételezte, s ezeket a történeteket helyezte elébe

írói ajándékaiként. Csak remélni lehet, hogy sokan forgatják majd ezt a szép tanulságos könyvet. (*Szent István Társulat, Budapest, 2002*)

RÓNAY LÁSZLÓ

EGY CSALÁDREGÉNY FOLYTATÁSA Schein Gábor: Mordecháj könyve

Van Nemes Nagy Ágnesnek egy költeménye, a *Ház a hegyoldalon*, melyben egy vezető egy látogatót kalauzol végig, már nem is a négy fal között, inkább helyek és események labirintusában. Ha én most Schein Gábor kisregényét ilyen háznak nevezném, meglehet, különös érzékenységről és kritikusi éleslátásról tennem bizonyosságot, de olyan tehetségről semmiképpen, mely szokatlan és látványos metaforák alkotásában leli örömét. Ház tehát, nem „épület”. Nem „építmény”. Izgalmas dolog egy szöveget, mely időszzerű és alakuló, végre nem strukturának, mégis térnek: szobákkal, falakkal telítettek felfogni.

Bár vezetőnk van, térképünk nincs arról, ami éppen e „nincs” által válik behatárolhatatlanná. Vezetőnk nem mindentudó elbeszélő, inkább szövegen belüli kísérő. Kísérőnk azonban nem egyszerűen vezet, hanem az utunkba kerülő bútorok, faliképek, kárpitok élénk bemutatásával együtt — s jelenlétét éppen ezáltal tudatosítva — olykor fel is hívja a figyelmet arra, hogy kalauzol bennünket. „Bennünket azonban nincs, aki történetünk útvesztőjében vezethetne” — mondja. Munkájáról másutt is árulkodik: „És e képpel szemközt, utunkon megpihelve, talán mégis el kellene bocsátanunk, akit kísérről választottunk.” Csak egy vezető beszélhet így, az, aki mindjárt a szöveg elején kijelenti, hogy „történetünk egy fából készült, néma tárggyal kezdődik, és el sem mozdul tőle”.

Ez a néma tárgy pedig egy asztal. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy történetünk egy beszédes szituációval kezdődik, és el sem mozdul tőle. Ennél az asztalnál a gyermek P.-t Eszter könyvének Blumenfeld Lipót, a hajdani bácsalmási rabbi által készített fordítása segítségével nagyanyja, az „öregasszony” írni-olvasni tanítja. A tanulás során mintha a gyermek és a könyv is a tudós fordító nyomdokaiba lépne: ahogy a szöveg több helyen is felhívja a figyelmet, hogy a rabbi úgy adta tovább az Eszter-könyvet, hogy fordításával mintegy újraolvasva-átírta, hasonlóképpen P. foglalatosságában is, azzal, hogy amit kibetűz, azt papírra is veti, egybeesik írás és olvasás — mint ahogy Schein könyvében is, mely Eszter és Mordecháj történetét három-négy bekezdésenként, P. családja és Blumenfeld L. „sokidejű” történeteivel párhuzamosan be-

széli el, így parafinozva át Eszter könyve szálát. S egyetértésben a fordítását Mordechájnak, Eszter nagybátyjának ajánló ranggal, maga is az átirós „Mordecháj könyve” címet viseli.

Ezúttal zenei metaforát híva segítségül: a kisregény különböző szólamok (P., P. szülei, nagyszülei, dédszülei történeteie, a boldog békeidőké, a két háború közé eső éveké, a holocausté, a Sztálin-Rákosi éráé, „a legvidámabb barakké” és Eszteré-Mordechájé) polifón vezetése, melyek szinte soha nem állnak össze akkordokká. A vokális beállítottságú régi zene még nem ismerte az „akkord” fogalmát. Mi, akik az olvasás elején még azt találgattuk, ki lesz és milyen lesz Mordecháj, Eszter és a többiek, mégsem fáljaljuk az akkordok hiányát, és sejtjük már, hogy a két nagy történet „egésze”, illetve a meséléshez, az íráshoz-olvasáshoz kapcsolódó metaforikus és egyéb utalások között kell összefüggést keresnünk. Ami az utalásokat illeti, s itt olyanokra gondolok, mint például a fák, melyekből kiégették a szavakat (előszőr: 5.), a fonál orsózása (előszőr: 9.), Eszter könyve szereplőinek arcatalansága (33.) és Blumenfeld L. olvashatatlanra kopott sírja (46.), az olvasni tanuló gyermek tévesztései és a rabbi alkotó betűcseréje (26–27.), az idők eseményeinek könyve a perzsa udvarban és kiemelése (előszőr: 28.), önmagukban kevesek lennének, hogy a kisregényt értékké tegyék, mely, ha ezeket tartanánk kulcsrészeknek, emlékezetbőlceleti-szövegfilozófiai gondolatok érzéki megjelenése lenne. Semmit sem nyerünk, ha komolyan vesszük a kínálózó lehetőséget, hogy a Mordecháj könyvét nem nyelvi varázsban, hanem rejtett gondolatokban gazdag műnek tekintsük, háznak, mely olyan „rejtjeles”, olyan „enigmatikusnak” gazdag, amennyire csak a ház fogalma és szobái tudnak lenni.

Éppen ezért inkább azt az izgalmas kérdést tegyük fel, hogy vajon mi a kapcsolat az ószövetségi és a 20. századi családtörténet között. S ez a legfontosabb. Hogyan válhatott Eszter könyve, ez az ókorban mind a zsidóságban, mind a kereszténységben oly sok vitát és ellenérzést kiváltó írás, melynek oly sokáig nem volt biztos helye a kánonban, s mely végtére úgy fejeződik be, hogy a zsidók pogányok tömegeit megszárolják le, egy 20. századi zsidó családtörténet társává? Nos, Eszter könyve úgy maradt, csakis úgy maradhatott benn a szent iratok kánonjában, hogy akik olvasták, Isten üdvözítő tettét látták meg benne, azét a szabadítóét, akit név szerint meg sem említ a héber szöveg, de Schein Gábor kisregénye is csak egyetlen helyen, ott, ahol a rabbi szavait idézi: „Az igazságnak természetete, hogy győzzön, a gonoszágé hogy elbukjék. Mindaz, ami az erkölcsi világrend útjában

áll, eltűnik, minden csoda vagy rendkívüli beavatkozás nélkül is. Ezért nem említi a könyv Isten nevét egyszer sem.” S ez a fülszöveg a könyv borítóján. És csakugyan, mi szükség van Isten nevét szóba hozni ott, ahol egy hajdan pusztulásra ítélt család életének apró történeteiről olvassunk? Hogy P.-t szülei üszni tanítják? Hogy anyját meglesi fürdés közben? Hogy nagyapjával toútnak és bélyeget gyűjtenek? Hogy kaddist mond a sírja fölött? (*Jelenkor*, Pécs, 2002)

AMBRUS GÁBOR

VAJDA GYÖRGY MIHÁLY:

AZ ORLÉANSI-SZŰZ

A téma irodalmi változatai

Különleges könyv az irodalomtudós utolsó műve. Hosszú előkészület után nyolcvanöt évesen írta 1999-ben, a legvégét pedig halála előtt néhány perccel, 2001. február harmadikán. Jeanne d'Arc és a Jeanne d'Arc-téma bemutatása kronologikus rendben történik: a hősnő élete eseményei jelennek meg a születéstől (1412) a máglyahaláláig (1431. május 30.), illetve a témát tekintve napjainkig, kiemelve az 1920-as szentté avatás jelentőségét. Az idézetek szokatlanul bőségesek és hosszúak, nem ritkán másfél, két oldal terjedelműek. Ezáltal a kötet mintegy a témátörténet szabályai szerint elrendezett szöveggyűjteményként is olvasható. Az itt előtűnk álló Jeanne d'Arc kép egyszerre tudományos pontossággal ábrázolt történeti, és szinte történelem felett álló, olyan, amilyenné az európai irodalmi hagyományban hatszáz év alatt vált.

A valóságosnak és az eszményinek ez a tökéletes egysége adja meg a *Pucelle*-téma (leány, szűz, ahogyan Jeanne önmagát nevezte) örök aktualitását; kihívás minden szellemi ember számára, akinek fontos a haza, a hit és az önfeláldozás magasztossága, s azoknak is, akik még nem váltak teljesen közömbössé az igazságtalanság, a hazugság és a politikai hálátlanság látán. Jeanne európai tudatban rögzült örök alakja azonban nem semmisíti meg, nem teszi lényegtelené (mint Krisztus esetében sem) a tizenkilenc esztendőit élt *történetit*, sőt, ez utóbbinak igen fontos szerepe van: nem engedi, hogy alakja pusztá irodalmi fikcióvá váljon, élete kelően dokumentált ahhoz, hogy a későbbi írói fantázia ne bánhasson vele önkényesen. S ha voltak is rosszindulatú (Shakespeare: *VI. Henrik*) vagy pikáns-gúnyolódó (Voltaire: *Pucelle*-eposz) ábrázolói, a történeti tényekből kibontakozó egyszerű jellem hosszabb távon mindig hiteltelenné tette a rágalmakat. Ebben Jeanne d'Arc „fortune”-je különbözik több nagy irodal-